

Ставр. ик. Михаил Михайлов

**БРАКЪТ В БЪЛГАРИЯ –
предмет на законодателна регламентация
и канонична уредба**

The author holds a doctorate in Canon Law and is an assistant professor at the Faculty of Theology of Sofia University “St. Kliment Ohridski.” E-mail: m.mihailov@theo.uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0009-0008-0439-0057>.

Abstract: *Mihail Mihaylov, Marriage in Bulgaria – Subject of Legislative Regulation and Canonical Rules.*

Marriage is one of the institutions regulated simultaneously by state legislation and canon law. Consequently, every Orthodox Christian entering into marriage is required to fulfill the requirements of the Church's canons as a Christian. Additionally, they must adhere to the norms of state law as a citizen. This necessitates a comparison between the requirements of Church canons and state law to define the conditions and obstacles to marriage according to both. Furthermore, we examine any contradictions between them and explore the possibility of resolving these contradictions. We also analyze situations where no compromise can be reached between Church canons and state law. This paper attempts such a comparison without providing a detailed historical review. Its purpose is to highlight the current challenges and future perspectives for the institution of marriage, along with the related legislative regulations and canonical order.

Keywords: *Church Canons, State Laws, Marriage, Divorce, Conditions, Orthodox Canon Law, Practical Theology*

Проблемът за взаимоотношението между държавата и Църквата е вълнувал умовете на мнозина изследователи в продължение на цялата църковна история. Този интерес се обуславя както от важността на самия въпрос, определящ рамките на дейността на тези социални феномени по принцип, така и от множеството произтичащи от неговото правилно разрешаване въпроси, които засягат статуса на отделните лица, представляващи персоналният субстрат едновременно

менно на държавата и Църквата. Без да изпадам в подробно разглеждане на множеството теории, правещи опит да дефинират държавата и Църквата като социални явления и да обяснят концептуално взаимоотношенията между тях, трябва да приемем, че държавата и Църквата са две различни реалности. Църквата е общество, основано от Господ Иисус Христос, като реализация на Божието Царство. Като такова общество Църквата, от една страна, не отрича земното царство като реалност и необходима организация на обществото, а от друга страна не се стреми да се отъждествява с него, не се домогва към овладяване на неговата власт, не подкопава неговите устои, защото съзнава, че „няма власт, която да не е от Бога; и каквито власти има, те са от Бога наредени. Затова, който се противи на властта, противи се на Божиата наредба“ (Рим.13:1-2).

Именно с подобно разбиране протопрезвитер Стефан Цанков отбелязва, че „Църквата е не само различна (по обекта на стремежа си, на задачите си) от земните царства; тя е различна и по своя произход, по своето основание. Христос, Божият Син, е нейният Основател (Мат. 16:18; I Кор. 3:11); Той е нейното основание, нейният крайтъгълен камък. Волята на Църквата е волята на Христа, волята на Бога (Деян. 5:29; Гал. 1:10). И, следователно, и в произхода си, и в основанието си, и в закона си – тя е нещо съвършено различно и независимо от всяко друго общество, и, следователно, и от държавата“¹. Отново същият автор подчертава, че „нито Христос, нито Църквата отричат земното царство. Но, отдавайки кесаревото на кесаря, те категорично отличават и отделят от него Божието и го дават на Бога... Църквата започва да съществува отделно и независимо от всяко земно царство, тъй като и Христос не е имал нищо общо и не е целял да има нещо общо със земни царства“².

Богословската наука възприема Църквата не просто като корпоративно юридическо лице, а като жив Богочовешки организъм, но

¹ Цанков, Ст. „Държава и Църква“. – ГСУ/БФ, т. VII, 1930/1931, София, 1931 [Tsankov, St. "State and Church." – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. VII, 1930/1931. Sofia, 1931 (in Bulg.)], с. 314.

² Цанков, Ст. „Четири глави върху проблемата за отношението между Църква и Държава“. – ГСУ/БФ, т. XXII, 1944/1945, София, 1945 [Tsankov, St. "Four Chapters on the Problem of the Relationship between Church and State." – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. XXII, 1944/1945. Sofia, 1945 (in Bulg.)], с. 4.

„да бъдеш в света и да не бъдеш от света е антиномия, която винаги се проявява в живота на Църквата“³. Ето защо, е неизбежно взаимоотношението между Църквата и държавата въпреки тяхното онтологично различие, което е и юридически санкционирано. Съгласно чл. 13, ал. 2 от Конституцията на Република България религиозните институции са отделени от държавата. Този принцип се повтаря в чл. 4, ал. 1 от Закона за вероизповеданията, но въпреки това самото съществуване на този закон показва, че държавата регламентира дейността на отделните вероизповедания и „урежда правото на вероизповедание, неговата защита, както и правното положение на религиозните общности и институции и техните отношения с държавата“ (чл. 1). Много са въпросите и житейските ситуации, които предполагат взаимодействие между държавата и Църквата на най-различни нива, както институционално, така и личностно, и това е напълно разбираемо, като се вземе предвид, че членовете на Църквата се явяват и граждани на държавата, и като такива те, от една страна, следва да се съобразяват с църковните правила, а от друга, дължат подчинение на нормите на държавното право.

Един от институтите, които са регламентирани едновременно от държавното законодателство и от каноничното право, е бракът. От това следва, че всеки православен християнин, встъпващ в брак, е необходимо да съобразява своето поведение с предписанията на църковните правила по убеждение, но по необходимост трябва да спазва и нормите на действащото в страната законодателство. Всичко това изисква да бъде направена съпоставка между изискванията на законите и каноните, да се очертаят условията и пречките за брака, определяни от нормите на държавното законодателство и от църковните правила, да бъде изяснено до каква степен могат да бъдат преодолені противоречията между тях и кои са въпросите, по които е невъзможно да бъдат допускани компромиси. Тази съпоставка ще се опитам да изложа, без да се впускам в подробен исторически преглед, а по-скоро с оглед на съвременните предизвикателства и бъдещите перспективи пред брачния институт и свързаната с него законодателна регламентация и канонична уредба. В тази връзка е достатъчно само да бъде споменато, че в периода 1883–1945 г. в България брачни-

³ Bigović, R. *The Orthodox Church in the 21st Century*. Belgrade, 2013, p. 72.

ят институт се намира изцяло под юрисдикцията на Църквата. Той се урежда съгласно разпоредбите на Екзархийския устав (ЕУ), църковните канони и постановленията на Св. Синод на Българската православна църква (БПЦ). Без да проследявам пътя, който е извървян до легализиране единствено на гражданския брак, ще отбележа, че Наредба–закон за брака, обн. в Държавен вестник (ДВ), бр. 108 от 12 май 1945 г. определя само гражданския брак, сключен във формата, предписана от този закон, като пораждащ правата и задълженията, които законите свързват с брака (чл. 1). Ако бракосъчетаните желаят да получат черковно благословение на сключения вече граждански брак, свещенослужителят извършва обряда само след като му се представи препис от акта за женитба (чл. 2). Подобна е разпоредбата и на Семейния кодекс, обн. в ДВ, бр. 23 от 22.03.1968 г., според която само гражданският брак, сключен във формата, предписана от този кодекс, поражда последиците, които законите свързват с брака. Религиозен обряд се допуска само след сключване на граждански брак. Този обряд няма правно действие (чл. 2). Наказателният кодекс, обн. в ДВ, бр. 26 от 02.04.1968 г., отива дори по-далеч, инкриминирайки действията на свещенослужител, който извършва религиозен обред „бракосъчетание“, без да е сключен преди това брак по надлежащия ред, като определя наказание лишаване от свобода до една година и обществено порицание (чл. 176, ал. 3, отм. – ДВ, бр. 51 от 2000 г.).

Съгласно сега действащото законодателство бракът е доброволен съюз между мъж и жена. Съгласно чл. 46, ал. 1 от Конституцията на Република България (КРБ) законен е само гражданският брак. Според чл. 4 от Семейния кодекс (СК), обн. в ДВ, бр. 47 от 23.06.2009 г., само гражданският брак, сключен във формата, предписана от кодекса, поражда последиците, които законите свързват с брака. Религиозният обред няма правно действие. При наличието на тази законова рамка естествено изниква въпросът – релевантни ли са църковните правила по отношение на брака, при положение че църковният брак няма правно действие за държавата. Отговор на този въпрос дават разсъжденията на протопрезвитер Стефан Цанков, споделени по повод несъстоялия се през 30–те г. на миналия век дебат за въвеждането на гражданския брак, а именно – с „въвеждането на задължителния граждански брак, Църквата нито ще престане, нито може да престане да прилага (вътре в себе си) своето брачно право за всички свои

изправни членове“⁴. Подобно разбиране е напълно обяснимо на фона на разбирането за различието между държавата и Църквата, от една страна, и при различното разбиране за брака, които споделят държавното право и църковното съзнание, от друга страна. Потвърждение на казаното е и схващането на Дилян Николчев, че „според учението на Църквата, и по-специално според църковното ѝ право, „бракът не е комерчески съюз, сключен по някакви известни съображения...“. Именно тук се откроява основното различие във възприемането на брака от Църквата и държавата. Докато за държавата бракът е „договор, основан на природата на човека, целта на който стои по-високо от минутните желания на отделни лица“, за Църквата той е „тайнство, в което чрез свещеническо благословение се освещава съюзът на две лица от различен пол и тяхното взаимно обещание да делят щастие и нещастие до последния час на земния си живот“. Следователно в един по-тесен църковноправен смисъл може да се каже, че Църквата вижда в брака учреждение, в което освен юридическата, т.е. формалната, материалната страна, осезаемо и действено присъства и религиозната, мистичната, тайнствената страна на брачния съюз. В определен смисъл тези две страни на християнския брак кореспондират една с друга и взаимно се допълват“⁵. „Бракът като институт, според Св. Синод на БПЦ, е не само предмет на правна защита от страна на държавата и обществото и се основава на принципите, изброени в чл. 2 от проекта за нов СК, но той е основа на семейството като „домашна Църква“ (Рим. 16:5; Филим. 1:2), като градивен елемент на обществото и като фактор за възпитанието на децата, и поради това е предмет на особена духовна грижа и закрила от страна на Българската православна църква. Ето защо бракът не може да бъде третиран само като юридическа конструкция, която се основава на съвкупността от имуществени отношения, нито е обикновено съжителство между мъжа

⁴ Цанков, Ст. „Българската Православна Църква от Освобождението до настояще време“. – ГСУ/БФ, т. XVI, 6, 1938/1939, София, 1939 [Tsankov, St. "The Bulgarian Orthodox Church from the Liberation to the Present Day." – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. XVI, No. 6, 1938/1939. Sofia, 1939 (in Bulg.)], с. 244.

⁵ Николчев, Д. *Брак, развод и последващ брак в Православната църква (Канонично изследване)*. София: УИ, 2006 [Nikolchev, D. *Marriage, Divorce, and Remarriage in the Orthodox Church (A Canonical Study)*. Sofia: University Press, 2006 (in Bulg.)], с. 116.

и жената“⁶.

Съобразявайки се с това различие в схващането за брака, наложително е да проследим накратко изискванията на държавното законодателство и тези на свещените църковни правила. При този преглед следва да имаме предвид, че макар и автономни към момента, държавното и църковното право не си противоречат във всички свои разпоредби, което можем да си обясним както с дългия период на активно взаимодействие между Църквата и държавата в областта на нормотворчеството, така и с влиянието на християнския морал върху съвременното общество и цивилизационния модел, следван от него, а също и с факта, че немалка част от законодателните органи имат персонален състав, включващ личности, които са едновременно граждани на държавата и членове на Църквата.

Условията и пречките за сключване на брак съгласно държавното законодателство са изброени в чл. 6 и 7 от Семейния кодекс и са свързани с 4 групи признаци:

1. Възраст – навършено брачно пълнолетие (Брак може да сключи лице, навършило осемнадесет години – чл. 6, ал. 1 от СК).

2. Необвързаност с друг брак (Не може да сключи брак лице, което е свързано с друг брак – чл. 7, ал. 1, т. 1 от СК).

3. Липса на определени правно релевантни болести (Не може да сключи брак лице, което е поставено под пълно запрещение или страда от душевна болест или слабоумие, които са основание за поставянето му под пълно запрещение, страда от болест, представляваща сериозна опасност за живота или здравето на поколението или на другия съпруг, освен ако той знае за тези болести – чл. 7, ал. 1, т. 2 и 3 от СК).

4. Отсъствие на кръвно родство (не могат да сключат брак помежду си роднини по права линия; братя и сестри, както и други роднини по съребрена линия до четвърта степен включително, и лица, между които осиновяването създава отношения на роднини по права

⁶ СТАНОВИЩЕ НА СВЕТИЯ СИНОД НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА относно Проект на Семейен кодекс, № 802-01-37, внесен в Народното събрание от Министерския съвет на 01.04.2008 г. [Statement of the Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church concerning the Draft Family Code, No. 802-01-37, submitted to the National Assembly by the Council of Ministers on April 1, 2008 (in Bulg.)]. In: <https://bg-patriarshia.bg/attitude-3>, Посетена на 24.05.2022 г.

линия или на братя и сестри – чл. 7, ал. 2, т. 1, 2 и 3 от СК).

Нарушаването на тези брачни условия или наличието на споменатите пречки има за последица унищожаването на брака. В някои случаи склучения в отклонение на някои от споменатите правила брак може да бъде саниран, но съществува и възможност за унищожаване на брака, което не е ограничено със срок.

Без да се впускам в подробно изброяване на църковните правила, свързани с брака, въпрос, по който съществува достатъчна по численост и изчерпателност литература, ще отбележа, че в ежегодно издавания църковен календар Св. Синод на БПЦ изброява условията за църковен брак, родствата, при които не се позволява църковен брак, както и времевите периоди, в които не може да се извършва Венчание. Използването на споменатата информация, която безспорно не представлява източник на църковното право, се налага поради нейната широка достъпност, от една страна, и от липсата на брачноправни норми в действащото поместно църковно право, от друга. Въпросът за отсъствието на разпоредби, свързани с брака в Устава на Българската православна църква – Българска Патриаршия (УБПЦ-БП), е проблем, който е подобаващо отразен в трудовете на съвременните автори, занимаващи се с църковно право. Според Дилян Николчев „твърде често в църковната практика се засяга проблематика, свързана с института на Брак и семейството. Как трябва да се постъпи в един или друг случай, към кого да се обърнат заинтересованите страни, на основание на коя действаща (от поместното ни законодателство) канонична норма упълномощените църковни съдебни власти могат да разрешат възникналия църковно-правен проблем?... В действителност един значителен и очебиен пропуск в действащото българско църковно законодателство – отсъствието на канонична регламентация (в Устава), относно института Брак – поставя пред невъзможност за правилен и коректен отговор дори и експертите по Църковно право“⁷. Тази непълнота на поместното ни църковно законодателство коментира и Жасмина Донкова, отбелязвайки, че „за разлика от Екзархийския Устав (ЕУ), в приетия през 1951 г. устав на БПЦ (тази констатация се отнася и към действащия УБПЦ-БП) липсват тексто-

⁷ Николчев, Д. „За устава на Българската православна църква: необходимата реформа“. *Християнство и култура* 6 (2003) [Nikolchev, D. "On the Statute of the Bulgarian Orthodox Church: The Necessary Reform." *Christianity and Culture* 6 (2003) (in Bulg.)], с. 81.

ве, които да регламентират брачното право. За съжаление, при решаването на въпроси от това естество съвременното правоприлагане в Църквата се ръководи от постановките на ЕУ, което е недопустимо, предвид чл. 242 от действащия устав, който отменя ЕУ, в това число и текстовете, регламентиращи брачното право⁸. Тази празнота, разбира се, може да бъде попълнена чрез предвиденото в чл. 2 от УБПЦ-БП, който предполага приложението на Свещеното Писание, Свещеното Предание, Правилата на светите апостоли, свещените канони на Вселенските и поместните събори, учението на светите Отци, наред с разпоредбите на самия Устав, но това не оправдава липсата на норми, регламентиращи брака в поместното ни църковно законодателство.

Връщайки се към правилата, свързани с църковния брак, които са изложени в църковния календар трябва да отбележим, че относно условията се изисква пристъпващите към Венчание до представят следните документи:

1. Препис извлечение от акта, съставен в Общината за сключване на гражданския брак.

2. Декларация, подписана от брачующите се, че са източноправославни, че нямат помежду си родство, при което не се позволява църковен брак, и че не встъпват в четвърти брак.

3. Които встъпват в следващ брак, да представят писмо удостоверение за разтрогнато предишно св. тайнство Венчание.

Анализирайки споменатите изисквания можем да направим следните изводи.

Българската православна църква, съобразявайки се с разпоредбите на чл. 46 от КРБ и чл. 4 от СК, е възприела, че за да бъде извършено Венчание, т.е. да бъде благословен брачният съюз между нейните пасоми, е необходимо те да имат сключен граждански брак, сключен във формата, предписана от Семейния кодекс. Приемайки гражданския брак не като алтернатива, а като *conditio sine qua non* за извършването на светото тайнство Венчание, БПЦ признава за релевантни условията, които Семейният кодекс поставя пред встъпва-

⁸ Донкова, Ж. *История, съвременност и предизвикателства пред църковния брак в българското общество* [Donkova, Zh. History, Contemporary Situation, and Challenges Facing Church Marriage in Bulgarian Society (in Bulg.)]. In: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,118/catid,83/id,11274/view,article/. Посетена на 25.05.2022 г.

щите в брак, към които добавя и допълнителни условия, произтичащи от разпоредбите на църковното право. Подобно разрешение не е лишено от правна логика, защото и в древност значителна част от правилата, свързани с брака и най-вече с условията и пречките за неговото сключване са намерили място в каноническите сборници чрез реципирането им от постановленията на гражданското законодателство⁹. Това изискване има своето оправдание и с чисто практическите въпроси, съпътстващи брачния институт. На фона на липсващите в поместното църковно законодателство норми, регламентиращи брака, е обяснимо Църквата, спазвайки закона, да изисква от своите чедата да скрепят брачната си връзка чрез сключване на официален, признат от закона брак, а след това да потърсят благословение в светото тайнство Венчание, „убедени, че без благодатта Божия няма да понесат тежкия кръст, който поемат“¹⁰. Говорейки за това велико тайнство, е добре да „оставим общоприетия възглед за венчанието като една от църковните треби, и би трябвало да насочим вниманието си към съществената, тайноизвършителната част на тайнството Брак, към това, което го прави ценно в реалния живота на християните и спасително за бъдещия им живот“¹¹. В този смисъл не издържат критика аргументите на всички онези, които желаят да бъдат венчани, без да са сключили граждански брак преди това. Оправданието, че те държат на църковния брак, защото той, бидейки тайнство, ги сподобява с Божието благословение, е истинно, но то често не разкрива истинското основание за това желание, подсказващо известна юридическа и богословска незрялост. Декларацията, че гражданският брак е „само

⁹ Цанков, Ст. „Църковната дисциплина и по-специално с оглед към християнския брак“. – ГДА, т. I (XXVII), 1950/1951, София, 1951 [sankov, St. „Church Discipline, with Particular Reference to Christian Marriage.“ – State Gazette of the Theological Academy (GDA), Vol. I (XXVII), 1950/1951. Sofia, 1951 (in Bulg.)], с. 26.

¹⁰ Карамихалева, Ал. „Брак ли е гражданският брак“. *Църковен вестник* 6 (2007) [Karamihaleva, Al. „Is Civil Marriage Truly Marriage?“ Church Gazette 6 (2007) (in Bulg.)], с. 1.

¹¹ Иванов, Ив. *Църквата трябва да се грижи за тези, които е венчала* [Ivanov, Iv. The Church Must Care for Those Whom It Has Married (in Bulg.)]. In: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,48/catid,27/id,9542/view,article/. Посетена на 26.05.2022 г. Повече по въпроса вж. Иванов, Ив. *Венчават се Божиите раби... (Литургическо изследване на тайнството Брак)*. София, 2009 [Ivanov, Iv. God's Servants Are Joined in Matrimony... (A Liturgical Study of the Sacrament of Marriage). Sofia, 2009 (in Bulg.)].

един подпис“, разкрива едно повърхностно схващане за отговорността, която встъпващите в брачен съюз поемат пред Бога и Неговата Църква, отговорност, която те поемат един към друг, отговорност, която те имат и към родените от брака им деца, отговорност пред цялото църковно събрание, което става свидетел на тяхното общение, отговорност, която далеч надхвърля отговорността и юридическите последици, които държавното законодателство свързва с брака, която всъщност е и неизказаната, но основна причина официалният, признат от правото брак да бъде нежелан.

Потвърждение на казаното намираме и в историята на Църквата. „Задължителното гражданско сключване на брака в първите векове от живота на Църквата и чак до IX в. (състоящ се в изразяване на съгласието за брак – *Consensus facit nuptias*) не пречило и не можело да пречи, християните, по силата на своята вяра и своя вътрешен църковен ред, да сключват по граждански ред само такъв брак, който да отговаря на тяхната вяра и вътрешен църковен ред, за което, разбира се, и самата Църква е държала и следила зорко по силата, чрез средствата на своята вътрешна църковна дисциплина, та, отговаряйки и на църковните начала и норми, след гражданското сключване на брака, той да бъде „одобрен“, „благословен“ и „осветен“ от и в самата Църква чрез извършване на акта на тайносъвършението“¹².

По-широк кръг въпроси поражда вторият пункт от споменатите условия за църковен брак. Изискването за декларация, подписана от встъпващите в църковен брак, че са източноправославни, поставя въпроса за смесените бракове (на православни с инославни). Изискването за деклариране на отсъствие на родство, недопустимо от църковните правила за сключване на църковен брак, предвижда съобразяването на родство, което по своя обем надхвърля изискването на чл. 7, ал. 2 от СК и поставя въпроса за особените категории родство, с които борави изключително църковното право. Изискването да бъдат декларирани обстоятелствата, свързани с поредността на брака (да не е четвърти) стои във връзка с изискването на чл. 7, ал. 1., т. 1 от СК, но превишава неговата хипотеза, ограничавайки възможността за наличие на неограничен брой предишни бракове.

Всички тези въпроси заслужават внимание предвид важността

¹² Цанков, Ст. *Църковната дисциплина* [Tsankov, St. Church Discipline], с. 33.

им от гледна точка на църковното право.

Съблюдавайки принципите за свободата на вероизповеданията и отделеността на религиозните институции от държавата (чл. 13) и на свободата на съвестта, свободата на мисълта и ненакърнимостта на избора на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи (чл. 37), прогласени в КРБ, СК приема за ирелевантни религиозните възгледи и конфесионалната принадлежност на встъпващите в брак лица.

От гледна точка на държавното право без значение се явява и родството по сватовство, както и духовното родство, породено от светото тайнство Кръщение, за които църковното право държи сметка и приема като пречка за сключване на църковен брак. Във връзка с родството държавното и църковното право отбелязват и други различия, при които държавното право приема като брачна пречка родството по сребрена линия до четвърта, а църковното до пета степен включително. Извън изрично споменатите от църковното право родства, осуetyаващи сключването на църковен брак, остава родството на лица, между които осиновяването създава отношения, прието като брачна пречка с текста на чл. 7, ал.2, т. 3 от СК.

Семейният кодекс определя като пречка за сключването на брак наличието на друг брак, т.е. нормативно е установена моногамията. Съгласно редакцията на чл. 7, ал. 1, т. 1 не може да сключи брак лице, което е свързано с друг брак. В тази връзка правната наука приема, че трябва да става дума за валидно сключен граждански брак, т. е. религиозният брак не може да бъде пречка да се сключи брак според Семейния кодекс. Пречка за брак е валидно сключеният брак, отговарящ на изискванията на закона. Семейният кодекс, макар и поддържащ принципа на моногамията, се дезинтересира от съществуването и броя на предишните бракове, които са прекратени по законоустановения ред. Не такава е позицията на църковното право. „Църквата в своите проповеди и покаяна дисциплина продължава да говори и днес за абсолютното еднобрачие и неразторжимост на брака като евангелска норма. В значителна степен обаче тази заповед на Бога не могла да се запази в живота на християните... От гледна точка на греховността на човешкия род, допускането на развод в Църквата е

обяснимо¹³. Въпреки това, дори и снизхождайки към немощите на своите членове и допускайки развода и последващия брак, Църквата в своето право не е оставила без ограничение тази възможност, поради което по-долу ще стане дума за проблемите, свързани с разтрогването на църковния брак. Макар и нежелана последица, разводът е юридически факт, който се нуждае от регламентация, за да не се превръща в явление, което подкопава устоите на брака и дори обезсмисля този свещен институт.

Връщайки се към проблема за допустимостта на брак между православни и неправославни, с оглед на изясняване на въпроса за смесените бракове бих споделил изложеното по въпроса от Дилиан Николчев. В няколко свои изследвания той разглежда този въпрос като един от многото въпроси, свързани с християнския брак въобще. Съпоставяйки множество мнения по въпроса, споменатият канонист заключава, че „в резултат на законодателната дейност на Църквата по въпроса за смесените бракове, утвърдила се практиката, която и до днес познаваме, със следните канонични изисквания към християните, които накратко могат да се предадат така:

1. смесените бракове на православни християни с езичници, евреи и еретици са строго забранени;

2. смесен брак (склучен въвн от Православната църква, т.е. в нехристиянска или еретическа община) се допуска, но само в случай че единият от съпрузите е православен и изяви желание да остане в брак с друговерния си съпруг;

3. децата, които са родени от такъв смесен брак, задължително трябва да бъдат кръстени и възпитани в православната вяра;

4. ако иноверният съпруг не желае да остане в брак с православния си партньор и бракът се разтрогне по тази причина, то на православния съпруг се позволява да встъпи в нов брак с православно лице;

5. допуска се православно лице да встъпи в нов брак с неправославно лице, ако невярващият съпруг обещае да приеме православната вяра и своевременно изпълни това обещание.

Проблемът за смесените бракове днес е също така актуален и не по-малко дискуссионен, отколкото в първите векове на Църквата

¹³ Николчев, Д. *Брак, развод* [Nikolchev, D. Marriage, Divorce], с. 203.

и във времето на Вселенските и поместните събори. За това говори и отец Йоан Майендорф в студията си „Брак в Православието“: „Смесените бракове често са имали място в миналото. В нашето плуралистично общество, където православните представляват все повече незначително малцинство, смесените бракове съставляват по-голям (и постоянно растящ) процент от всички бракове, благославяни в нашите църкви (...) Всички ние знаем, че някои подобни бракове водят до създаването на щастливи семейства и би било неблагоприятно и нереално да се забраняват безразборно. На дело някои смесени бракове се оказват по-трайни и щастливи, отколкото православни бракове, в които никога не се е чуло за истинското значение на християнския брак и в които не се е приемало никаква християнска отговорност пред Бога“¹⁴.

По отношение на родството като брачна пречка трябва да уточним, че БПЦ не допуска сключването на църковен брак при: 1. Кръвно родство по права линия от всички степени; 2. Кръвно родство по съребрена линия до пета степен включително; 3. По двоеродие (сватовство) до трета степен и от четвърта степен само в случаите: двама братя вземат две сестри и брат, и сестра вземат сестра и брат; и 4. По св. Кръщение – първа степен и от втора степен в следните случаи: когато кръстници встъпят в брак с родителите на своите кръщелници.

Духовното родство според църковното съзнание е изключително важно и в този смисъл то не може да бъде пренебрегнато като пречка за сключване на църковен брак. В тази връзка прот. Иван Иванов правилно отбелязва, че „кръстниците към кръстените са родственици от първа степен, както баща и майка към син и дъщеря. Следователно кръстникът по отношение на плътските родители на кръщелника т.е. към бащата и майката се намира във втора степен на родство като техен брат или сестра, а към плътските братя и сестри на кръщелника – в четвърта степен на родство.

В този случай съобразно каноническите определения на Църк-

¹⁴ Повече по въпроса вж. Николчев, Д. „По повод на решението на Епархийския съвет на Сливенска епархия за смесените бракове“. *Християнство и култура* 1 (2016) [Nikolchev, D. "On the Decision of the Diocesan Council of the Sliven Diocese Regarding Mixed Marriages." *Christianity and Culture* 1 (2016)], 42. В споменатата статия са изложени различни становища на отделни поместни църкви и богослови, които помагат за добиване на ясна представа по въпроса.

вата кръстените и техните родители и роднини, както и кръстниците и техните родители и роднини, са в духовна връзка, наречена духовно родство¹⁵.

Третият пункт от условията на БПЦ за сключване на църковен брак е свързан с изискването встъпващите в брак да декларират, че той не е четвърти. Това условие определя, че тези, които встъпват в следващ брак, трябва да представят писмо удостоверение за разтрогване на предишното тайнство Венчание. Наличието на подобно изискване предполага процедура по разтрогване на църковния брак, съобразена с църковните правила, която да бъде проведена пред църковен съд, т.е. орган, компетентен да разглежда църковни дела. Трябва да приемем, че гражданският съд, който е компетентен да разгледа и разтрогне гражданския брак, се явява некомпетентен да разгледа дела за постановяване на църковен развод, още повече, че църковният брак, бидейки неофициален от гледна точка на гражданското право, е „правна нула“, т.е. разглеждането му би било недопустимо. Обстоятелството, че църковният брак не поражда последиците, които законите свързват с брака, предполага възможността да бъде сключен граждански брак при наличието на църковен брак, който не е прекратен. Това положение, макар и допустимо от държавното право, е неприемливо за църковното съзнание, защото то води до възможността за пробив по отношение на принципа за моногамията. В този смисъл, трябва отново да споменем, че макар и нежелана последица от брака, разводът е юридически факт, който се нуждае от регламентация, за да не се превръща в явление, което подкопава устоите на брака и дори обезсмисля този свещен институт. Това още повече показва необходимостта от правна регламентация на брака като институт в поместното ни църковно право.

Един бърз преглед на разпоредбите на УБПЦ-БП, свързани с делата, подведомствени на църковните съдилища, показва, че брачните

¹⁵ Иванов, Ив. *Традицията на Църквата познава масовите кръщения – литургически и канонически особености* [Ivanov, Iv. *The Tradition of the Church Recognizes Mass Baptisms – Liturgical and Canonical Particularities (in Bulg.)*]. In: <https://dobrotoliubie.com/2017/11/03/%D0%B4%D0%BE%D1%86-%D0%B4-%D1%80-%D0%B4%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD/>. Посетена на 26.05.2022 г.

дела не са споменати нито в разпоредбите на Устава, нито в тези на Правилника за съдопроизводството на църковните съдилища на БПЦ, приет на заседание на Св. Синод от 12.04.2011 г., прот. № 13 – пълен състав. Въпреки това епархийските съвети в БПЦ, действащи като епархийски съд, разглеждат бракоразводни дела, при което в рамките на една силно формализирана процедура, съобразявайки се изцяло с бракоразводните решения на гражданските съдилища, постановяват решения за разтрогване на църковни бракове, независимо от причините за това. Брачното право и свързаните с него въпроси, се явяват проблем, върху който си струва да бъде сериозно разсъждавано, за да не се стига до профанацията на брачния институт в Църквата.

Силно формализираната процедура, по която, както бе споменато, се разглеждат бракоразводните дела понастоящем, красноречиво свидетелства за negliжирането на брачното право в поместната ни православна църква. Към настоящия момент съгласно заведената практика всеки молител, който представи молба, придружена от свидетелство за свето Венчание и решение на съответния районен съд за разтрогване на гражданския му брак, получава църковен развод с решение на съответния епархийски съвет, който разглежда делото в една чисто формална процедура, при която се държи сметка единствено за наличието на изискуемите документи. При тази процедура църковен развод получават както тези, чийто брак е разтрогнат от гражданския съд на основание чл. 49 от СК, когато се установи, че той е дълбоко и непоправимо разстроен, така и тези, които са получили развод на основание чл. 50 от СК при сериозно и непоколебимо взаимно съгласие на съпрузите, без да издирват мотивите им за прекратяване на брака, т.е. на практика може да бъде получен развод в нарушение на допустимите от православните канони бракоразводни основания. Тук е мястото да бъде споменато, че подобно безкритично приемане на решенията на гражданския съд е пробив по отношение на независимостта на църковния съд, която е прогласена в чл. 2 от Правилник за съдопроизводството на църковните съдилища на БПЦ (ПСЦСБПЦ). Подобен извод се налага и при прегледа на изследванията и практиката, свързана с прилагане на църковно правните норми. Така например по повод чл. 2 от Правилника за водене на подведомствените на духовните съдилища дела (ПВПДСД), прилаган при действието на Екзархийския устав, авторът на коментара върху него

отбелязва, че „според тоя член не може духовният съд да основава своето решение върху решението на гражданските съдилища, освен в един изрично предвиден в Екзархийския устав случай, а именно в чл. 187, когато се иска развод поради осъждане на единия от съпрузите“. Такава е и практиката на Св. Синод при действието на Екзархийския устав, видно от решение по протокол № 8 от 13 ноември 1891 г., съгласно което „духовната власт не трябва да основава решенията си въз основа на изследванията и решенията на гражданските съдилища, макар от тия последните едната страна и да бъде призната за виновна“.

Наистина в условията на деинституционализиране на Брака в съвременното общество Църквата е призвана не само на слово (с декларации и становища), но и на дело да се грижи за съхранението на този институт. Това обаче няма как да бъде постигнато, ако липсват ясни правила, които да бъдат нормативно установени и надлежно закрепени с авторитета на Църквата. Обратното би означавало църковната администрация с лека ръка да признае своята неспособност да гарантира висотата на брачния институт и да се остави на течението на процесите на деградация на семейството, провокирани от засилващата се деморализация на обществото. Безспорен е фактът, че според чл. 4 от СК само гражданският брак, сключен във формата, предписана от кодекса, поражда последиците, които законите свързват с брака, а религиозният обред няма правно действие, но това не е основателна причина органите на църковната власт да оставят без подробна правна регламентация един толкова важен институт. „Бракът и семейството – както отбелязва Дилян Николчев, имат за Православната църква изключително голямо религиозно значение и техният духовен облик, според църковната традиция, се регламентира от църковните правила за поведение, съобразени, разбира се, с изискванията на гражданското законодателство“¹⁶.

Трябва да се съгласим с констатацията на споменатия канонист, че „всички тези въпроси подсказват и друг проблем – по-конкретно засягащ БПЦ. Той е свързан с кадровия ресурс от специалисти по Църковно право, в частност в системата на съдебната църковна власт. От правилата на Православната църква е установено, че компетен-

¹⁶ Николчев, Д. *За устава на Българската православна църква* [Nikolchev, D. *On the Statute of the Bulgarian Orthodox Church*], с. 81.

тен да прекратява църковния брак е само църковният съд. В неговата компетентност е и той да допуска встъпването във втори и последващи бракове. Никой друг църковен, а още по-малко обществен или държавен орган не е овластен да унищожава брака и да дава разрешителен режим за встъпването в друг брак. В този контекст трябва с критичност да се каже, че на практика църковната съдебна система в БПЦ не функционира, в частност – по дела, свързани с брачния и семеен институт... От това следва, че БПЦ трябва да работи и по отношение на създаването на кадри специалисти, нужни за функционирането на църковната съдебната система. Строго личният характер на брачните правоотношения обуславя и юридическа недопустимост за допускане на некомпетентност при взимане на съдебни църковни решения. Последните могат да са справедливи единствено при покриване на условията за добросъвестност и компетентност от страна на лицата, упълномощени да правораздават в областта на църковната дисциплина и ред¹⁷.

След тези щрихи, отразяващи част от проблемите на брачния институт при действието на държавното законодателство и църковните правила, можем да отбележим, че и държавата и Църквата в рамките на техните компетенции и предписани от закона рамки действат в условията на взаимно разбиране. Църквата се съобразява със законовите разпоредби и изисква сключването на граждански брак като условие за встъпването в църковен брак, без да пренебрегва църковните правила, свързани с този институт. Към условията, предписани от Семейния кодекс, Църквата съвсем естествено добавя и своите специфични условия, подчертаващи висотата на брака като тайнство. Това, разбира се, не може да бъде причина за отсъствието на подробна нормативна регламентация на църковния брак, отразяваща както условията и пречките за неговото сключване, така и причините и процедурите за неговото прекратяване, защото Църквата, бидейки

¹⁷ Николчев, Д. *Отношението на БПЦ към последващия брак – и нужни ли са на Църквата ни специалисти по брачно църковно право* [Nikolchev, D. The Attitude of the Bulgarian Orthodox Church toward Remarriage – and Does Our Church Need Specialists in Matrimonial Canon Law? (in Bulg.)]. In: <https://diljannikolchev.wordpress.com/2014/11/28/%d0%be%d1%82%d0%bd%d0%be%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%bf%d1%86-%d0%ba%d1%8a%d0%bc-%d0%bf%d0%be%d1%81%d0%bb%d0%b5%d0%b4%d0%b2%d0%b0%d1%89%d0%b8%d1%8f%d1%82-%d0%b1/>. Посетена на 23.05.2022 г.

отделена от държавата, трябва независимо от нейното законодателство да правоприлага и правораздава съобразно своето автономно законодателство. Както бе споменато, Църквата в произхода си, и в основанието си, и в закона си е нещо свършено различно и независимо от всяко друго общество, и следователно и от държавата, което вмениява в дълг приоритетното прилагане на църковните правила от страна на органите на църковната власт. В този смисъл *de lege ferenda*, макар и в каноничното право да има достатъчно правила, определящи условията за извършване на тайнството Венчание, би било удачно Св. Синод, ако не допълни УБПЦ-БП, то поне да изготви Правилник, който, отразявайки каноничните правила, да опише подробно условията за извършване на споменатото тайнство. Такъв един правилник следва да уеднакви в целия диоцез на БПЦ литургичната практика и църковната дисциплина, свързани с подготовката, условията и начина на извършване на светото тайнство Венчание, което освен църковно тайнство и чинодействие е правопораждащ юридически факт, предизвикващ промяна в църковноправния статус на лицата. Наистина и сега една част от тези условия са записани в църковния календар, който Св. Синод издава ежегодно, но дадените там указания са твърде лаконични и недостатъчни, за да отговорят на многоликостта на живота и породените от нея казуси. Подобен регламент би свел до минимум възможните спорове, а когато такива все пак се явяват, би съдействал за реализирането на еднаква и аргументирана съдебна практика. Такъв сборник с правила е особено необходим в съвременните условия и динамиката на обществените процеси, при които все по-често се наблюдава преминаването на инославни и иноверни към светото православие, сключването на смесени бракове, желанието на мнозина да получат благословението на Църквата за съвместен живот без сключването на граждански брак, нарастваща тенденция за разтрогване на сключените бракове и пр.

Взаимодействието между държавата и Църквата по отношение на брачния институт се обуславя от разбирането на Църквата, че е нужно да съблюдава и държавното законодателство, но до голяма степен то се дължи и на липсата на колизионни моменти в уреждането на този институт. Възможно е обаче в резултат на процесите на деинституционализиране на брака и деградация на семейството, провокирани от деморализацията на обществото, държавното зако-

нодателство да приеме промени в уреждането на брачния институт, които да са несъвместими с църковното, та дори и с естественото човешко разбиране за брака; тогава Църквата ще трябва решително да отстоява съблюдаването на църковното брачно право. Без съмнение тя трябва категорично да има „предвид и древното законоположение, според което в случай на противоречие между свещените канони на Църквата и светските закони на Римската държава предимство имат свещените канони“¹⁸. С оглед на избягването на такова неблагоприятно развитие Църквата продължава заедно със св. Василий Велики да се моли, казвайки: „Помяни, Господи, всякое начало и власть, и иже в палате братию нашу и все воинство. Благия во благости соблюди, лукавыя благи сотвори благостию Твоею“.

Библиография

Bigović, R. The Orthodox Church in the 21st Century. Belgrade, 2013.

Донкова, Ж. История, съвременност и предизвикателства пред църковния брак в българското общество [Donkova, Zh. History, Contemporary Situation, and Challenges Facing Church Marriage in Bulgarian Society]. In: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,118/catid,83/id,11274/view,article/. Посетена на 25.05.2022 г.

Карамихалева, Ал. „Брак ли е гражданският брак“. Църковен вестник 6 (2007) [Karamihaleva, Al. "Is Civil Marriage Truly Marriage?" Church Gazette 6 (2007) (in Bulg.)].

Иванов, Ив. Църквата трябва да се грижи за тези, които е венчала [Ivanov, Iv. The Church Must Care for Those Whom It Has Married (in Bulg.)]. In: https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,48/catid,27/id,9542/view,article/. Посетена на 26.05.2022 г.

Иванов, Ив. Венчават се Божиите раби... (Литургическо изследване на тайнството Брак). София, 2009 [Ivanov, Iv. God's Servants Are Joined in Matrimony... (A Liturgical Study of the Sacrament of Marriage). Sofia, 2009 (in Bulg.)].

Иванов, Ив. Традицията на Църквата познава масовите кръщения – литургически и канонически особености [Ivanov, Iv. The Tradition of the Church Recognizes Mass Baptisms – Liturgical and Canonical Particularities (in Bulg.)]. In: <https://dobrotoliubie.com/2017/11/03/%D0%B4%D0%BE%D1%86-%D0%B4-%D1%80-%D0%B4%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD/>. Посетена на 26.05.2022 г.

¹⁸ Смочевски, Ал. „Свещената война“ и свещените канони“. *Християнство и култура*, 170 (2022) [Smochevski, Al. "The 'Holy War' and the Holy Canons." Christianity and Culture 170 (2022) (in Bulg.)], 15–23.

Николчев, Д. Брак, развод и последващ брак в Православната църква (Канонично изследване). София: УИ, 2006 [Nikolchev, D. Marriage, Divorce, and Remarriage in the Orthodox Church (A Canonical Study). Sofia: University Press, 2006 (in Bulg.)].

Николчев, Д. „За устава на Българската православна църква: необходимата реформа“. Християнство и култура 6 (2003) [Nikolchev, D. “On the Statute of the Bulgarian Orthodox Church: The Necessary Reform.” Christianity and Culture 6 (2003) (in Bulg.)].

Николчев, Д. „По повод на решението на Епархийския съвет на Сливенска епархия за смесените бракове“. Християнство и култура 1 (2016) [Nikolchev, D. “On the Decision of the Diocesan Council of the Sliven Diocese Regarding Mixed Marriages.” Christianity and Culture 1 (2016) (in Bulg.)].

Николчев, Д. Отношението на БПЦ към последващия брак – и нужни ли са на Църквата ни специалисти по брачно църковно право [Nikolchev, D. The Attitude of the Bulgarian Orthodox Church toward Remarriage – and Does Our Church Need Specialists in Matrimonial Canon Law? (in Bulg.)]. In: <https://diljannikolchev.wordpress.com/2014/11/28/%d0%be%d1%82%d0%bd%d0%be%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%bf%d1%86-%d0%ba%d1%8a%d0%bc-%d0%bf%d0%be%d1%81%d0%bb%d0%b5%d0%b4%d0%b2%d0%b0%d1%89%d0%b8%d1%8f%d1%82-%d0%b1/>. Посетена на 23.05.2022 г.

Смочевски, Ал. „Свещената война“ и свещените канони“. Християнство и култура, 170 (2022) [Smochevski, Al. “The ‘Holy War’ and the Holy Canons.” Christianity and Culture 170 (2022) (in Bulg.)], 15–23.

СТАНОВИЩЕ НА СВЕТИЯ СИНОД НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА относно Проект на Семейен кодекс, № 802-01-37, внесен в Народното събрание от Министерския съвет на 01.04.2008 г. [Statement of the Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church concerning the Draft Family Code, No. 802-01-37, submitted to the National Assembly by the Council of Ministers on April 1, 2008 (in Bulg.)]. In: <https://bg-patriarshia.bg/attitude-3>, Посетена на 24.05.2022 г.

Цанков, Ст. „Държава и Църква“. – ГСУ/БФ, т. VII, 1930/1931, София, 1931 [Tsankov, St. “State and Church.” – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. VII, 1930/1931. Sofia, 1931 (in Bulg.)].

Цанков, Ст. „Четири глави върху проблемата за отношението между Църква и Държава“. – ГСУ/БФ, т. XXII, 1944/1945, София, 1945 [Tsankov, St. “Four Chapters on the Problem of the Relationship between Church and State.” – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. XXII, 1944/1945. Sofia, 1945 (in Bulg.)].

Цанков, Ст. „Българската Православна Църква от Освобождението до настояще време“. – ГСУ/БФ, т. XVI, 6, 1938/1939, София, 1939 [Tsankov, St. “The Bulgarian Orthodox Church from the Liberation to the Present Day.” – Yearbook of Sofia University, Faculty of Theology, Vol. XVI, No. 6, 1938/1939. Sofia, 1939 (in Bulg.)].

Цанков, Ст. „Църковната дисциплина и по-специално с оглед към християнския брак“. – ГДА, т. I (XXVII), 1950/1951, София, 1951 [Tsankov, St. “Church Discipline, with Particular Reference to Christian Marriage.” – State Gazette of the Theological Academy (GDA), Vol. I (XXVII), 1950/1951. Sofia, 1951 (in Bulg.)].